

Stichting VPSG
advies en ondersteuning bij vragen
rond seksueel geweld, geloof en zingeving
Voorjaar 2011

Nieuwsbrief

Voorwoord

Een Nieuwsbrief die terugkijkt op een jaar vol activiteiten die allemaal in het teken stonden van **25** jaar **VPSG**. Het is een vol jaar geworden. Het was ook een mooi jaar met veel inspirerende, motiverende en ontroerende momenten. In deze Nieuwsbrief doen wij u verslag hiervan. In vogelvlucht komt de studiemiddag over Spreken over seksualiteit en lichamelijke voorbij, onze aanwezigheid in Amsterdam op het Wensplein voor de Vrede, de expertmeeting met deskundigen uit de traditie van de VPSG, de oecumenische viering in de Groenmarktkerk, het symposium op de Internationale VN-Dag tegen geweld tegen vrouwen. U kunt van alles even proeven.

2010 was ook een jaar waarin de kranten vol stonden over seksueel misbruik in kerken, in internaten, in de jeugdzorg, in kinderdagverblijven. Misbruik vaak door bekenden van het slachtoffer, misbruik door mensen van wie je het nooit verwacht. We hoorden van alles over doofpotten en deksels, oogkleppen, leugens en beschaamd vertrouwen. Veel pijn, verdriet, woede en eenzaamheid bij wie het overkomt. Het blijft zo belangrijk om erover te spreken en te blijven luisteren.

Tot spreken horen en het gehoorde tot spreken brengen, dat was de missie voor de pioniers uit de beginjaren van de VPSG en dat is het nog steeds. Zwijgen moet doorbroken worden, onrecht aan het licht gebracht, steun en recht voor slachtoffers onvoorwaardelijk gegeven en een betrokken inzet om kerken een veilige plek te laten zijn voor iedereen.

Met dank aan ieder die het werk van de VPSG door de jaren heen mogelijk heeft gemaakt.

Namens bestuur en medewerkers van de VPSG,
Gezien van der Leest, coördinator

Stichting VPSG

- Nieuwe Groenmarkt 8
2011 TW
Haarlem
- 023-5328222
- info@vpsg.nl
- www.vpsg.nl
- giro: 390070

In deze Nieuwsbrief:

Seksualiteit: Praat erover pg. 2

Wensplein voor vrede
pg. 3

Expertmeeting pg. 4

Oecumenische viering
pg. 4

Symposium, verslagen en verhalen
pg. 6

Laatste nieuws pg. 14

Seksualiteit: praat erover! 25 jaar VPSG

door Trees van Montfoort.

‘We willen niet preuts zijn en we willen niet oordelen, dus we praten er niet over’, aldus ds. Jeannette Deenik-Moolhuizen als antwoord op de vraag wat het zo ingewikkeld maakt om over seksualiteit te praten. Ze opende de studiemiddag op 8 maart in Haarlem met het thema: Seksualiteit: praat erover!

Richtvraag van die middag was: Hoe brengen we lichamelijke en seksualiteit ter sprake in de kerken? Het was een van de activiteiten in het kader van het 25-jarig bestaan van de Stichting VPSG (Vrouwen-Pastoraat-Seksualiteit-Geweld: advies en ondersteuning bij vragen rond seksueel geweld, godsdienst en zingeving).

Seksuologe drs. H. van Herwerden pleitte voor seksuologie als vast onderdeel van iedere pastorale opleiding. Willen pastores oor hebben voor seksuele vragen en problemen, dan zullen ze genoeg kennis moeten hebben van seksualiteit, genoeg zelfkennis en aandacht voor hoe mensen hun seksuele problemen zelf in stand houden, stelde ze. Ze heeft veel ervaring in de begeleiding van zowel artsen in opleiding als van pastores en predikanten. Verwijs niet te snel door naar de huisarts, adviseerde ze de aanwezige pastores. Seksuele problemen worden te vaak benaderd in termen van ziekte en gezondheid. Mensen hebben seks om veel redenen, bijvoorbeeld om de ander ter wille te zijn, om het gevoel te hebben dat alles oké is binnen de relatie, om macht uit te oefenen of als uitlaatklep voor onrust en agressie. Een medische benadering houdt soms juist het probleem in stand. Verwijzen naar een arts kan zelfs ongewild medeplichtig maken aan seksueel geweld. Als de arts een zalfje voorschrijft voor de pijn in de vagina bij haar en viagra voor hem, wordt de oorzaak van de klachten niet weggenomen, integendeel. Het terrein van de seksuologie is veranderd. Seksuele hulpverlening is minder dan vroeger het domein van psychiaters en andere medici of van geestelijken. Het zijn nu veel relatietherapeuten en maatschappelijk werkers die zich ermee bezig houden. Inhoudelijk zijn er twee belangrijke verschuivingen. Seksualiteit wordt minder verklaard vanuit de driften en meer vanuit verlangens en behoeften. Dat ten eerste. Ten tweede is er meer aandacht gekomen voor de context van seksualiteit. Seksualiteit gebeurt altijd in een context van een relatie, een geloof, een bepaald milieu, aldus van Herwerden.

Model voor pubers

Vier forumleden vulden haar lezing aan met voorbeelden uit hun praktijk. Opmerkelijk was de bijdrage van Anne-Marieke Codée-Breugem (Christelijke Hogeschool Ede) die vanuit gereformeerd evangelische hoek een model presenteerde voor het praten met pubers over seksualiteit. Enerzijds heel open – jongeren hun eigen mening en gevoelens laten vertellen zonder veroordeling -, anderzijds behoudend: liever geen seks voor het huwelijk.

Op de studiemiddag werd een werkboekje gepresenteerd met de titel *Seksualiteit: praat erover! Lichamelijke en seksualiteit ter sprake brengen in de kerken*. Het biedt praktijkverhalen, suggesties voor het vinden van de juiste woorden in een pastoraal gesprek, werkvormen en stellingen voor groepswork en een model voor een viering met jongeren over liefde en seksualiteit. Materiaal genoeg om zelf een gespreksgroep, kerkdienst of thema-avond te organiseren. De VPSG doet veel aan deskundigheidsbevordering van pastores en predikanten. Als cadeautje bij haar 25-jarig bestaan biedt zij persoonlijke consulten aan van drie kwartier, waarin vragen uit de pastorale praktijk besproken kunnen worden met Van Herwerden en Deenik-Moolhuizen. Andere onderdelen van het

jubileumprogramma zijn een (oecumenische) viering, een expertmeeting, een benefietconcert en maaltijd, en 25 november een symposium in de Doopsgezinde Kerk in Haarlem.

Eerder verschenen in Nieuwsbrief OVS, juni 2010, www.ovs.nl

~~~~~

Wensplein voor vrede 26 juni 2010

In de maanden mei en juni werd er in de Muiderkerk aan de Linnaeusstraat in Amsterdam een speciale uitgangscollecte gehouden voor de VPSG. Hieraan was het idee gekoppeld om dan ook op een zaterdagmiddag de kerk open te stellen zodat ook buurtbewoners kennis konden maken met het werk van de VPSG. En dit gekoppeld aan een speciaal kunstwerk gericht op vrede dat de Muiderkerkgemeente heeft laten maken na de moord op Theo van Gogh, ook in de Linnaeusstraat. De kerk wil bijdragen aan vrede in de buurt en ver weg en gaat daarover in gesprek met buurtbewoners. Dit kunstwerk stelt een ketting met kleurige kralen voor. De kralen zijn cassettes waarin allerlei onder andere in kerken, scholen en moskeeën verzamelde vredeswensen zijn opgenomen. Wie wil kan zelf wensen toevoegen. Op een zonnige zaterdag zetten we tafels buiten met allerlei informatie, hingen aansporende teksten in de bomen en aan lantarenpalen, en richtten de kerk in met zitjes, een tafel met verkoopspullen, koffie en thee, en billboards met poëzie. We hadden allerlei activiteiten voorbereid. In elk geval werden voorbijgangers aangesproken voor een gesprekje over seksueel geweld. Bovendien werden ze uitgedaagd om een wens te schrijven en die aan het kunstwerk te bevestigen. Het liefst een wens die met geweld in huis/vrede in huis, seksueel misbruik of het ophouden daarvan te maken had. Het was moeilijk om mensen de kerk binnen te krijgen, maar buiten in gesprek gaan lukte wel en ook het schrijven van wensen. Hieronder een aantal daarvan:

- *Voor ieder een plaats onder de zon*
- *Ik wens goede gezondheid*
- *Vrede is nooit voor 100% te krijgen, maar ik bid voor vrede!*
- *Ik wens iedereen een heel gelukkig leven zonder GEWELD!!!*
- *Dat mensen geen vooroordeel hebben voordat ze mensen écht leren kennen. Laten we de buurt gezellig en veilig houden. Wie wil dat nou niet...*
- *Voor een goede afloop van de formatie en een eerlijke verdeling voor iedereen*
- *Ik wens liefde en respect voor elkaar. Laten we samenleven in vrede. Stop mishandeling*
- *Geluk voor iedereen*

Jeannette Deenik-Moolhuizen

Met kleine stapjes....onverwoestbaar voorwaarts!

Verslag van de expertmeeting van 18 mei 2010

Het ging over seks, die middag op de 18e mei afgelopen jaar. En over ons, de VPSG, en over onze toekomst. Maar misschien nog het meest over een droom. De droom dat de meest intieme relatie tussen mensen geen koopwaar is, maar een bron van leven, ongeschonden leven. Die middag kwamen mensen bijeen die door de jaren heen betrokken waren geweest bij de VPSG, om zoals een van hen dat zei, met kleine stapjes voorwaarts dat verlangen naar heelheid levend te houden, een wereld zonder seksueel geweld.

Wij zaten in de paterszaal van de Groenmarktkerk in Haarlem die dag. Aan de wand hingen de portretten van de paters die ooit, in deze kerk, de scepter zwaaiden. In het zaaltje zaten vooral vrouwen te praten over hoe seksueel geweld tegen te gaan. Hoe ironisch kan het leven zijn.

Het waren vrouwen die hun sporen hadden verdiend. Dat was te zien en het was te horen. Dromend over een ongeschonden wereld, waren de lijnen in hun gezicht even indrukwekkend als hun verhalen. Verhalen van strijd, van betrokkenheid, van inzet en van hoop. Zij waren bijeen om lijnen uit te zetten naar de toekomst. Welke sporen liggen er voor de VPSG? Wij hebben veel te bieden aan ervaring, inzicht, deskundigheid en netwerken. Dat vruchtbaar te maken voor een jongere generatie is de grootste opgave. Temeer omdat juist zij die religieuze bedding missen die voor ons zo vanzelfsprekend is. Maar dat is nu ook juist wat de VPSG zo bijzonder maakt. Is de ziel immers niet ook een deel van onze intimiteit? Kleine stapjes vragen om duidelijke keuzes. Keuzes in doelgroepen, keuzes in methoden. Maar kleiner wil niet zeggen bescheidener. Wij zullen harder moeten roepen en duidelijker. Dit is wie wij zijn, dit is wat wij willen en dit is wat wij te bieden hebben. Betrokken mensen, gelovend in een droom, staande in een traditie en deskundig in nabijheid als je geschonden bent in het meest intieme van je lichaam, ... en je ziel!

Ernst Meyknecht

Korte samenvatting uit het verslag van de expertmeeting:

“Ernst probeert in trefwoorden samen te vatten:

Wat betreft houding is de VPSG pragmatischer en flexibeler en professioneler geworden.

Wat betreft doelgroep van communicatie, dus ook qua bondgenoten, mag het wel selectiever.

Moderne communicatiemiddelen volop inzetten; jongeren leven virtueler.

25 jaar ervaring, reflectie en studie: dat heb je aan te bieden.

Anonieme plek is waardevol als vrije plek.

Onbekendheid van de VPSG komt o.a. door veranderde deels verdwenen bedding. We moeten harder roepen dat we er zijn. Wees naïef als duiven & listig als slangen. [advies van Jezus in Mt.10:16] “

~~~~~

25 jaar VPSG - Oecumenische viering, een impressie

Vieren, 25 jaar VPSG?? Een vraag die meerdere keren al gesteld is, een vraag die ook in mijn hart brandde. Ik kreeg de uitnodiging van Gezien van der Leest om naar de viering te komen. Zelf had ik deze datum ook al lange tijd in mijn agenda staan. Een vraagteken erbij, want wat daar te vieren. Eigenlijk diep in mijn hart wil ik de VPSG toch helemaal niet kennen, niet moeten kennen. Een uitroepteken zette ik achter deze datum toen ik de uitnodiging van Gezien kreeg want wat ben ik dankbaar ooit met de VPSG in aanraking te zijn gekomen. Zo

liefdevolle, bewogen mensen daar. Er zo maar mogen zijn met alle wanhoop, een diep beschadigd verleden, Goddank dat de VPSG bestaat en al 25 jaar bestaat!!

Zo ging ik die zondag richting Haarlem, vond het toch wel heel spannend want die strijd die ik hier boven beschrijf is er ook zo in mijn hart. Kostbaar om ooit de weg naar de VPSG te hebben gevonden, maar de VPSG kennen betekent ook dat er een pijn is die soms niet te dragen is. Aarzelend stapte ik de kerk binnen, liefst maar onzichtbaar zijn. Maar zo is dat niet bij de VPSG, juist daar wordt alle gebrokenheid gezien, juist voor de mensen die een weg zoeken door een verleden van misbruik is er ruimte, is er oog, is er gehoor. Een pleisterplaats voor spoorzoekers, mooier kan het niet verwoord worden. Bij binnenkomst zo welkom voelen en bij naam genoemd, dat is het zo bijzondere aan de VPSG. Een ieder die binnenkwam mocht een steen uitzoeken, om bij je te dragen in de dienst. Later werden al die stenen op elkaar gestapeld, steun zoekend en vindend bij elkaar. De dienst begon met het zingen van 'zomaar een dak boven wat hoofden'. Zomaar een dak boven zomaar wat hoofden in deze kerk, wat is het goed om samen te zijn en zo 25 jaar VPSG te vieren. Zomaar een dak boven zomaar wat hoofden, zoals de ruimte van de VPSG wil zijn, hoofden waarin zoveel chaos kan zijn en waar medewerkers ruimte in scheppen door gewoonweg te luisteren, er te zijn. Een overzicht van 25 jaar VPSG werd gegeven door Gezien van der Leest. Daarna werden kaarsen aangestoken, een moment dat mij ook intens ontroerde. Licht om onder ogen te zien, wat kan dat moeilijk zijn. Licht om aan het licht te brengen, daar is ook zoveel moed voor nodig, de VPSG is daarin een hartverwarmend licht. Licht om duisternis van geweld te doorbreken, er is nog zoveel Licht nodig. Licht om ons hart te verwarmen, de wereld kan zo koud zijn. Met het zingen van 'Als alles donker is' werd het aansteken van de kaarsen bekrachtigd. Er waren twee lezingen, uit Jozua 4, waar ook gesproken wordt over gedenkstenen en uit het evangelie van Lucas. De overweging werd verzorgd door Maddy de Bruin: de gedenkstenen van het leven meedragen tegen alles in als teken van hoop. Een moment van stilte, een muziekstuk en het zingen van 'Tot spreken gehoord' was allemaal zo intens. Zo mooi op elkaar afgestemd, fijngevoelig en hoopvol, dwars door donker heen. Al aan begin van dienst had ik in de liturgie gezien dat er een moment was van delen van brood en druiven. Zoveel twijfel in mijn hart, zou ik die weg door de kerk durven gaan, zou ik op durven staan? Is dat niet altijd de strijd, op durven staan vanuit het onrecht, de weg durven gaan door alles wat zo donker is? Opstaan en gaan, gezien worden waar er nog zoveel schaamte, angst, afschuw is. Maar zonder opstaan en gaan is er geen leven, is dat niet wat ik zo heb mee gekregen van de VPSG. En zijn het juist ook niet de medewerkers van de VPSG die mee gaan op zo onbegaanbare paden. Met knikkende knieën, een angstig kloppend hart schoof ik de bank uit de kerk door. En dan zijn er opnieuw ogen die je zien, een hand die uitrekt, brood voor onderweg. "Veel brood want dat heb je zo nodig", waren woorden die mijn hart zo raakten.

Tot slot zongen we 'Als God ons thuisbrengt uit onze ballingschap, dat zal een droom zijn.' Ik kende het lied niet, de ballingschap wel en het dromen ook... verlangen om ooit eens een God van Liefde te mogen leren kennen, om ooit eens de angst van het verleden ook echt verleden te laten zijn, verlangen om het zo beschadigde kind in mij te kunnen troosten, te koesteren, lief te hebben. Op die zo eindeloze weg door de woestijn is het goed om de oase van de VPSG te mogen kennen, er nooit tevergeefs een beroep op te doen. 25 jaar VPSG, ja goed om dat met elkaar te vieren, al is het met tranen in het hart. Maar juist die tranen krijgen stem bij de VPSG en dat is om te vieren.

VPSG

*Zoeken naar een plek
Waar gister mag zijn
Waar moed voor morgen
Wordt gevonden
Een plek
Om vandaag
Even thuis te zijn.*

Zo mochten we in deze viering ook even thuis zijn!

Schrijfster bekend bij de VPSG

~~~~~

Symposium “Tot spreken heb je mij gehoord...” 25 november 2010

25 november is niet voor niets gekozen als dag om dit symposium te houden. De VN heeft 25 november uitgeroepen tot Internationale Dag tegen geweld tegen vrouwen. In 1960 werden drie politieke activistes vermoord in de Dominicaanse Republiek omdat ze openlijk oppositie voerden tegen dictator Rafael Leonidas Trujillo. De drie zussen Patria, Minerva en Antonia Mirabel werden standrechtelijk geëxecuteerd. In de verbondenheid met de aandacht voor en het protest tegen zoveel geweld tegen vrouwen wereldwijd wordt ook dit VPSG-symposium gehouden.

25 november en 25 jaar VPSG

25 jaar geleden hoorde een klein groepje vrouwen in Noord-Holland elkaars levensverhalen en zo ook kwamen er verhalen over incest en seksueel misbruik aan het licht. Misbruik door vaders en opa's, priesters en dominees, leraren, docenten, trainers. Vaak bekenden, soms vreemden. Vaak mannen, soms vrouwen.

Dat kleine groepje vrouwen leerde hoe ze elkaar tot spreken konden horen, maar vervolgens ook hoe ze konden/durfdn spreken over wat ze gehoord hadden. Het symposium is genoemd naar een gedicht van Lies Thielens: “Tot spreken heb je mij gehoord.”

Vanaf het begin van de VPSG waren er twee sporen: het pastorale en het profetische, zorgen voor en zorgen dat. Pastorale zorg aan de ene kant, het verhaal tevoorschijn horen en informeren, kennis verwerven, praktijk inoefenen aan de andere kant, spreken, schrijven, aanklagen.

Toen de VPSG begon was nog vaak te horen: Seksueel geweld? Dat komt bij ons in de kerk niet voor. We zijn 25 jaar verder en momenteel staat er elke week wel een verhaal in de krant over seksueel misbruik. We vinden het vaak moeilijk om te horen en het is in strijd met alles waar we in geloven en waar we op hopen. Toch gaat het over deze realiteit: seksueel geweld tegen vrouwen én tegen mannen, meisjes en jongens – om onder ogen te (blijven) zien, te leren, te veranderen. Vanuit het perspectief dat we samen een taal kunnen scheppen die bevrijding brengt. 25 november is een dag om elkaar tot spreken te horen en daarna het gehoorde elders ter sprake te brengen.

In het symposium kwamen vier sprekers (m/v) aan het woord. In volgorde van opkomst: Prof. Dr. Erik Borgman, hoogleraar systematische theologie aan de Universiteit van Tilburg. Hij doet onderzoek naar het grensvlak van religie en hedendaagse cultuur en becommentarieert de actualiteit in diverse media.

Drs. Marijke Baljon werkt momenteel als vrijgevestigd klinisch psycholoog-psychotherapeut. Ze heeft een dagbehandelingprogramma ontwikkeld voor in hun jeugd misbruikte mannen binnen het TRTC (Topreferent traumacentrum), onderdeel van GGZ Drenthe te Assen.

Jagoda Paukovic, Senior Policy Advisor bij Justitia et Pax Nederland. Haar werk omvat de problematiek van seksueel geweld in de D.R. Congo en het thema van diversiteit en sociale cohesie in Centraal en Oost-Europa.

Drs. Anoushka Boet, werkzaam als adviseur bij MOVISIE, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling, afdeling Aanpak Seksueel en Huiselijk Geweld.

Verslag

“... zij verbrijzelen je kop, jij bijt hen in de hiel”, Erik Borgman

Erik Borgman vertelt ons dat seksueel geweld van alle tijden is, van verleden, heden en toekomst. Er zullen altijd slachtoffers en daders zijn. In samenleving en kerk dreigt seksueel geweld onzichtbaar te worden. Dit kan gebeuren door het kwaad als een vorm van goed te zien, zoals in de zin ‘het licht bestaat alleen maar bij de gratie van het donker’. Hier moet stelling tegen genomen worden, want seksueel geweld is een zeer groot kwaad dat veel leed veroorzaakt. We vinden het allemaal moeilijk om over seksueel geweld te praten, het is moeilijk en pijnlijk voor de slachtoffers. Ook mensen die het niet zelf hebben meegemaakt, hebben vaak moeite erover te praten. Daarom is het van groot belang dat de VPSG de verhalen van slachtoffers naar boven haalt.

Wat er nu open gemaakt is in de RK kerk aan seksueel misbruik heeft een lange adem nodig. Van de daders kunnen we zeggen: ‘waren ze maar normaal geweest (of getrouwd geweest), dan was dit nooit gebeurd’. Maar zo werkt het niet. Wij, mensen, kunnen het kwaad niet uitbannen. En dan juist niet seksueel geweld, omdat we (nog) geen taal hebben voor seksueel geweld. Het is beladen. De kerk gaat er verkeerd mee om doordat het ideaalbeeld van de kerk is dat zij zou staan voor de belichaming van de verlossing, alsof het een zuivere kerk zou kunnen zijn.

De samenleving en de kerk moeten zien dat seksueel geweld als kwaad er altijd zal zijn en de samenleving en de kerk moeten er daarom alert op blijven. Daders zouden moeten beseffen welk een groot kwaad zij hebben aangericht. Pas met het schuldbesef kan er in hen iets veranderen (vgl. Psalm 32). Hulp aan slachtoffers begint met hen tot spreken te horen, opdat ze uiteindelijk – niet zonder littekens – verder kunnen en er meer begrip komt van wat zij hebben moeten doormaken en nog door moeten maken. Pas als het zwijgen doorbroken wordt, kan duidelijk worden wat seksueel geweld is en wat het met je doet. Ook zou het goed zijn voor daders om te horen welk een leed ze hebben veroorzaakt. Een waarheidscommissie zou een goed idee zijn. Dat is bij uitstek de weg die naar heelheid en verzoening leidt.

Verslag door Charlotte van Kampen

Verhaal

ERIK BORGMAN: ‘...zij verbrijzelen je kop, jij bijt hen in de hiel’

De nooit-gewonnen strijd met het kwaad.

Dat het kwaad bestaat en maar blijft bestaan, vinden wij moeilijk te verteren. De VPSG vraagt zich terecht af of haar jubileum eigenlijk wel een reden is voor feest. Maar de kans dat de stichting binnenkort overbodig zal zijn, lijkt klein. Zoals aan het slot van het scheppingsverhaal over de slang als personifiëring van het kwaad gezegd wordt:

*Vijandschap sticht ik tussen jou en de vrouw,
tussen jouw nageslacht en het hare,
zij verbrijzelen je kop,*

jij bijt hen in de hiel' (Genesis 3, 15)

De strijd met het kwaad en de dreiging ervan is een grondtrek van het menselijk bestaan. Kerken zouden dit aspect van het menselijk bestaan vanuit hun traditie in beeld moeten houden. Dat ze dit zo slecht lukt, hangt ermee samen dat zij (1) zoals elke institutie zichzelf willen beschermen, (2) de neiging hebben zichzelf als aan het kwaad onttrokken te beschouwen en (3) over pastoraat vaak niet in theologische, maar in instrumentele termen denken.

Wij worden bedreigd door uiteenlopende manieren om het kwaad onzichtbaar te maken.

Wellicht de belangrijkste is het niet te zien, of het niet te zien als kwaad. Dit laatste is aan de orde wanneer het kwaad eigenlijk tot een vorm van goed wordt verklaard: 'het licht bestaat alleen maar bij de gratie van het donker'. Dit is voor seksueel geweld, als het eenmaal gezien wordt in zijn volle omvang en diepte, voor de meeste mensen evident geen optie.

In verband met seksueel geweld worden we ten eerste bedreigd door de onwil om het te zien of het in zijn volle omvang te zien. Dit is geen kwaadaardig complot, maar een reactie op het kwaad als kwaad. Deze onwil bestaat ook bij veel slachtoffers: zwijgen is voor velen een vorm van zelfbescherming. De recente golf van openbaringen van seksueel misbruik in de r.k-kerk maakt nog eens duidelijk hoe belangrijk het elkaar tot spreken horen blijft.

Overigens hoort het bij de eigen-aardigheid van het kwaad dat mensen zich authentiek dingen kunnen herinneren die niet gebeurd zijn. Daarmee omgaan, zonder met een cultuur van wantrouwen mensen de mond te snoeren voordat ze deze hebben geopend, is een moeilijke, maar belangrijke opdracht.

Een andere manier om het kwaad in zijn bedreigende kanten onzichtbaar te maken, is de suggestie dat 'wij' het eigenlijk wel verslagen hebben. 'Zij' zorgen er echter voor dat dit niet de gewenste gevolgen heeft: het verdwijnen van het kwaad. Dit maakt de manifestatie van het kwaad per definitie een kwaadaardige aanval van buiten die moet worden afgeslagen.

Kerk en hedendaagse cultuur zijn hierin elkaars spiegelbeeld. De kerken hebben de neiging zichzelf te zien als de plaats waar het kwaad al verslagen is, hetzij dankzij de goede wil van de werkers, hetzij omdat in de kerk de verlossing al zou zijn aangebroken. Dit ontkent niet alleen het kwaad en biedt niet alleen daders de mogelijkheid 'ermee weg te komen', maar het maakt slachtoffers ook extra weerloos. Wat hen overkomt kunnen zij extra moeilijk plaatsen.

De hedendaagse cultuur heeft de neiging om vormen van kwaad te zien als resten van een eigenlijk al overwonnen verleden. Normalisering en transparantie worden dan gezien als oplossing en het frequent voorkomen van seksueel geweld binnen de r.k.-kerk als teken van haar achterlijkheid: gelukkig zijn de zwartrokken van hun voetstuk gevallen. Gerechtelijke procedures om schadevergoeding te krijgen, kunnen slachtoffers helpen, maar kunnen ook het beeld versterken dat zij slachtoffer werden van een duister complot dat gelukkig ontmaskerd is.

Het uiteindelijke resultaat van deze visie op kwaad als aanval van buitenaf, is uitdrijving.

Noch de hedendaagse samenleving, noch de kerken weten raad met het feit dat er misbruikplegers in hun midden zijn en steeds opnieuw zullen zijn.

*Wat de **daders** betreft komen we waarschijnlijk alleen verder als we accepteren dat mensen onder bepaalde omstandigheden werkelijk het kwaad kunnen belichamen. Dat voorkomen vraagt onderhoud, door de persoon in kwestie en door vertegenwoordigers van de*

samenleving. Zoals iemand om de demon van het alcoholisme te verslaan, eerst moet erkennen en accepteren dat hij een alcoholist is om vervolgens tegen de bedreigingen ervan te kunnen strijden.

*Wat de **samenleving** als geheel en instellingen binnen de samenleving betreft: zij zouden de illusie moeten opgeven dat seksueel misbruik voorkomen kan worden door de juiste maatregelen. De kans erop kan – hopelijk – worden verkleind, maar het blijft van belang te investeren in vroegtijdig signaleren van misbruik en bevorderen dat slachtoffers hun verhaal kunnen doen.*

*Dit geldt allemaal ook voor de **kerken**. Voor hen komt erbij dat zij de onmogelijkheid van haar opdracht Gods heil te belichamen onder ogen ziet. Zij is niet uit zichzelf wat zij moet zijn en waar ze dat wel is, is dat ontvangen genade. Die genade kan belichaamd worden door mensen die hun verhaal doen over het onheil dat hen is overkomen. Hiermee, en in het onder ogen zien van de hiermee verbonden schuld, wordt de gevangenschap in het onheil doorbroken (vgl. Psalm 32).*

*Hulp aan en steun voor **slachtoffers** begint en eindigt met hen tot spreken horen, zodat zij uit de slachtofferrol komen. In een iets verder wegliggende zin zouden zij – en de rest van de samenleving – waarschijnlijk geholpen zijn wanneer hun volledige verhalen een meer publieke plaats krijgen. Dan kan zichtbaar worden wat seksueel misbruik echt is, wat het echt aanricht en hoe je – niet zonder littekens, maar toch – erna verder kunt.*

Verslag

Verwonde mannelijkheid, drs. Marijke Baljon

Marijke Baljon begeleidt mannen in de dagbehandeling. Haar ervaring is dat mannen seksueel misbruik niet vertellen door een groot schaamtegevoel. De mannelijke identiteit is zeer ernstig beschadigd. Het slachtofferschap is onverenigbaar met de mannelijke identiteit. Mannen krijgen andere boodschappen mee in jeugd en volwassenheid dan vrouwen. Mannen hebben zichzelf onder controle, zijn niet bang en huilen niet. Mannen vinden het moeilijk om over zichzelf te praten. Mannen ontwikkelen een zelf in separatie, ze zijn autonoom. Mannen zijn handelingsgericht en prestatiegericht. Ook de emanciperende slogan “Een echte man strijkt zijn eigen overhemd” is prestatiegericht en doet een beroep op mannelijkheid. Er is een biologisch verschil tussen mannen en vrouwen. Vrouwen praten anders dan mannen. Mannen doen, vrouwen praten. Vrouwen voelen meer voor verbondenheid, mannen voor autonomie. Agressie zit in iedereen, maar de agressie van vrouwen gaat naar binnen, die van mannen naar buiten.

Het gaat bij het verwerken van seksueel misbruik in de jeugd om een transformatie van conventionele mannelijke waarden. Fysieke kracht kan worden getransformeerd door het vinden van alternatieven voor geweld. De man kan nu zelf verantwoordelijkheid nemen. Dit leidt ertoe dat de misbruikcyclus wordt verbroken: geen dader worden. Slechts 7% van de mannelijke slachtoffers wordt zelf weer dader. Mannelijke controle over emoties kan worden getransformeerd en kan dan leiden tot het contact met lotgenoten. Mannelijke seksuele dominantie kan worden getransformeerd in intimiteit, wat leidt tot het vormen en onderhouden van relaties.

Voor seksueel misbruikte mannen geldt dat zij geen baat hebben bij psychomotorische therapie. Er is een grote gêne om zich uit te kleden bij andere mannen, samen onder de douche te staan, fysiek contact te hebben tijdens sport en spel. Hoewel veel misbruikte mannen niet-religieus worden, is een van de onderzochte mannen wel religieus gebleven, omdat hij baat had bij de bijbelverhalen. Hij vertelde dat hij geobsedeerd was door het verhaal van Isaak en Abraham. De opoffering van de zoon vond hij een mooi gegeven. De vader, Abraham, wordt tegengehouden door een engel. Later is deze man gaan schilderen,

ook het verhaal van Isaak en Abraham. Opvallend daarbij is dat de engel zijn hoofd wegdraait van het opofferen van Isaac. Eigenlijk, zo is de boodschap, moet Abraham zijn eigen verantwoordelijkheid nemen, zoals ook de zoon niet moet wachten op de reddende engel.

Verslag door Charlotte van Kampen

Verhaal

MARIJKE BALJON: *Verwonde mannelijkheid*

In hun jeugd misbruikte mannen worden door de aard van het trauma geraakt in hun mannelijkheid. Hun persoonlijke verwarring hierover wordt versterkt door de maatschappelijke context. Slachtofferschap staat haaks op het gangbare beeld van mannen en mannelijkheid. Vooral de agressie huishouding is bij mannen nog sterker geïmplementeerd dan bij vrouwen. Een minderheid van de getraumatiseerde mannen wordt zelf dader. In de praktijk van de hulpverlening zien we vaak misbruikte mannen, die agressiegeremd zijn. Ze wijzen agressie af, omdat ze geen dader willen zijn.

Ze kennen geen gezonde boosheid. Een eenmalige agressieve doorbraak, waar zowel de man zelf als zijn omgeving erg van schrikt, kan dan de aanleiding zijn om hulp te zoeken.

Transformatie van waarden

Je kunt zeggen dat er een transformatie van waarden met betrekking tot mannelijkheid nodig is voor het verwerken van seksueel misbruik in de kindertijd (Kia-Keating e.a. 2005, p. 176):

<i>Conventionele mannelijkheid</i>	<i>transformatie van mannelijkheid</i>	<i>transformatie gevolgen misbruik</i>
<i>Fysieke kracht</i>	<i>Alternatieven voor geweld</i>	<i>De misbruikcyclus doorbreken (geen dader worden)</i>
<i>Controle over emoties</i>	<i>Contact maken</i>	<i>Eigen geschiedenis naar buiten brengen; lotgenotencontact</i>
<i>Seksuele dominantie</i>	<i>Intimiteit</i>	<i>Het vormen en onderhouden van relaties</i>

De plaats van religie

Grootschalig onderzoek door Finkelhor, Hotaling, Lewis en Smith (1989) toonde aan dat bij mannen een geschiedenis van seksueel misbruik correleert met niet-religiositeit, terwijl dat bij vrouwen niet het geval is. Religie vraagt in veel tradities overgave en afhankelijkheid. Voor vrouwen sluit dit aan bij de traditionele genderboodschappen.

Voor mannen staan die twee op gespannen voet. Toch kunnen ook bijbelverhalen helpen bij de transformatie van waarden.

Frits, die door zijn vader misbruikt werd voelde zich verplicht zijn vader te gehoorzamen en kleurt dat ook religieus in. 'Je geeft jezelf op, net zoals Jezus. Je lijdt, dat was ook in opdracht van de Vader, zoals ik lijd in opdracht van de vader, maar aan het eind daarvan vind je altijd de verlossing.' Als kind gaf het verhaal over Isaak die door zijn vader Abraham geofferd werd en op het laatste moment gered werd door een engel aan Frits een spiritueel kader om zijn traumatische ervaringen mee te duiden en te verdragen. Als volwassene maakt hij een schilderij waarop de engel een andere kant opkijkt. Frits legt uit dat zijn vader niet op een engel moet wachten, maar zijn eigen verantwoordelijkheid moet nemen. Dat geldt echter ook voor hemzelf: 'Ik moet niet wachten tot een engel of wie ook mij redt.' (Ganzevoort 2001)

Literatuur:

Baljon, M.C.L. en Ganzevoort, R.R. *Symbolen voor kracht. De bijdrage van beeldende werkvormen aan posttraumatische groei bij in hun jeugd misbruikte mannen. Verschijnt in 2011 in Geloof en Psyche*

Finkelhor, D., Hotaling, G. T., Lewis, I. A. en Smith, C. (1989) *Sexual abuse and its relationship to later sexual satisfaction, marital status, religion and attitudes. Journal of Interpersonal Violence 4, 379-399.*

Ganzevoort, R. R. (2001) *Reconstructies. Praktisch-theologisch onderzoek naar de verhalen van mannen over seksueel misbruik en geloof, Kampen, Kok.*

Kia-Keating, M., Grossman, F.K., Sorsoli, L. & Epstein, M. (2005). *Containing and Resisting Masculinity: Narratives of Renegotiation Among Resilient Male Survivors of Childhood Sexual Abuse. Psychology of Men and Masculinity. 6-3, 169-185*

Verslag

“Wat heb je mijn zuster aangedaan?”, Jagoda Paukovic

Jagoda Paukovic vertelt ons over de situatie in de Congo. Die situatie is hartverscheurend. Verkrachting wordt door regeringstroepen en rebellen ingezet als oorlogswapen. Ook tijdens wapenstilstand wordt er verkracht. In de dorpen van Oost-Congo worden vrouwen vaak dagenlang verkracht. In sommige gevallen worden vrouwen zelfs door 6 mannen tegelijkertijd verkracht. Kinderen worden verkracht. Er werd bijvoorbeeld ook een 6 maanden oude baby verkracht door meerdere mannen. U kunt zich het fysieke en psychische leed trachten voor te stellen.

In 2004 sprak nog niemand over de massale verkrachtingen. Men sprak over kindsoldaten en over de oorlog, maar niet over de verkrachting van zo ontzettend veel vrouwen en meisjes. Het totaal aantal slachtoffers werd midden 2009 geschat op 200.000. Vanaf 2008 zijn de schattingen dat er ongeveer 7.000 slachtoffers per half jaar zijn (bron: Amnesty, naar cijfers van Human Right Watch).

Vrouwen en meisjes in Oost-Congo zijn het bezit van hun echtgenoot of hun vader. Echtgenoten bezegelen dit eigendomsrecht met de seksuele daad. Bij verkrachting heeft een andere man (of vele andere mannen) bezit genomen van de vrouw. De vrouw wordt dan gezien als een overspelige vrouw. Volgens de patriarchale traditie heeft zij haar waardigheid verloren. Haar echtgenoot is dan verplicht haar te verstoten en terug te sturen naar haar familie. Het doet er dan niet toe dat de vrouw tegen haar wil is verkracht. Sommige mannen echter hebben hun vrouw vergeven en blijven met haar samen.

Inmiddels hebben sommige vrouwen zich georganiseerd. Er is een mars geweest van vrouwen die op die manier protesteren tegen verkrachtingen van hele dorpen. Ze zijn ook de dialoog aangegaan met de RK kerk, die echter geen taal blijkt te hebben voor seksueel geweld. Ook de kerk is traditioneel. Hoe zorg je dan voor dialoog? Het gaat om culturele aspecten, machtsposities in het dorp, binnenshuis en in de stam. Het gaat erom dat de eigen cultuur in de ogen gekeken wordt. Het gaat erom te komen tot rechtvaardigheid, een eerlijk rechtssysteem, verzoening. Hoe kun je je eigen dorp veranderen? Hoe kun je het familierecht veranderen?

Met de VPSG heeft Justitia et Pax een handboek gemaakt: “Qu’est-ce que tu as fait à ma soeur?” Deze methode heeft als startpunt dat mannen én vrouwen geschapen zijn naar het beeld van God. Met behulp van het handboek worden workshops gegeven in de dorpen. Wat zijn stereotypen voor vrouwen, wat voor mannen. Wat is de menselijke waardigheid van een vrouw, een kind, de dader? Hierover worden rollenspelen gespeeld. Bewustwording komt op gang. Aan het einde van de cursus worden spiegelstukjes uitgedeeld en gezegd dat

ieder mens, man en vrouw, beeld is van God. Vrouwen kijken in de spiegel en glimlachen, lachen hardop, schaterlachen. Ja, ze hebben waardigheid!

Verslag door Charlotte van Kampen

Tussen de lezingen door werd de geschiedenis van het ontstaan van de VPSG in korte interviews uit de doeken gedaan.

Na de eerste drie lezingen konden de aanwezigen van gedachten wisselen met de sprekers en elkaar. Hier werd uitgebreid gebruik van gemaakt. Ook kon het stiltecentrum in de kerkzaal bezocht worden.

Na een pauze hield Anoushka Boet een lezing over veranderingen in het omgaan met seksueel geweld door de jaren heen.

Verslag

Het zwijgen doorbroken. Seksueel geweld in historisch perspectief, Anoushka Boet

Wat is er veranderd de afgelopen veertig jaar wat betreft het herkennen en erkennen van seksueel geweld? Dat is het onderwerp van Anoushka Boet. In de zeventiger en begin tachtiger jaren geldt de stelregel: 'Als je er niet over praat, dan bestaat het niet.' Er geldt een taboe op het spreken over seksueel geweld. Mannen kunnen niet verkracht worden en verkrachte meisjes en vrouwen zullen het wel uitgelokt hebben. "In dit klimaat was het niet makkelijk voor slachtoffers van seksueel misbruik om hulp te krijgen. Iedereen zweeg, dus zij zwegen ook", zegt Anoushka.

In de daaropvolgende tien jaar (1980-1990) veranderen er een aantal zaken. Men kan nu praten over het leuke van seks, waardoor ook het spreken over het akelige van seksueel geweld mogelijk wordt. Er worden vrouwenactiegroepen opgericht. Die actiegroepen houden zich bezig met kindermishandeling, verkrachting en incest. Politie, justitie en overheid volgen: er komt nieuw beleid. In 1982 komt er een congres over seksueel geweld tegen meisjes en vrouwen. In 1988 wordt erkend dat het bij seksueel geweld om een machtsprobleem gaat. Ook wordt voor het eerst ingezien dat seksueel geweld geen incidentele of persoonlijke zaak is. Het is een structureel onderdeel van een samenleving waar mannen meer macht hebben dan vrouwen.

Tussen 1990 en 2000 wil de politiek geen aparte vrouwenhulpverlening meer, zoals Blijf van mijn Lijf en Vrouwen tegen Verkrachting. De vrouwenhulpverlening moet integreren in de reguliere hulpverlening. Wegens bezuinigingen worden de subsidies stopgezet.

Gespecialiseerde hulpverlening na seksueel geweld verdwijnt zo en bij een groot aantal politiekorpsen wordt de zedenpolitie wegbezuinigd. De reguliere hulpverlening deed er lang over expertise te krijgen over seksueel geweld, maar toen ze die expertise eenmaal had, bleek dat de overheid niet met geld over de brug kwam. Wachttijden van een jaar op het proces en van twee jaar op schadevergoeding bleken regel te zijn. Volgens slachtoffers keert de stilte weer enigszins terug. Positief is dat er nu ook aandacht is voor mannelijke slachtoffers. De wet verandert: verkrachting binnen het huwelijk wordt strafbaar gesteld. Er wordt onderzoek gedaan: slachtoffers blijken vaak hun school niet af te maken en op het werk uit te vallen, met als gevolg WAO.

Tussen 2000 en 2010 is er veel aandacht voor huiselijk geweld (lichamelijk, psychisch en seksueel geweld in huiselijke kring) en geweld in afhankelijkheidsrelaties (door bijvoorbeeld sportleraar, lerares op school, arts, priester).

In 2006 wordt er een congres gehouden over de leuke en de minder leuke kanten van seks. De vrouw die Anoushka een interview afneemt, trekt in twijfel of de incestverhalen die zij bij

de VSK (Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling) heeft gehoord wel waar zouden zijn. Zij wordt teruggefloten door de hele zaal! Het zwijgen is voorgoed doorbroken. Anoushka Boet eindigt optimistisch en nodigt ons uit dat ook te doen in gesprekjes met degene die naast je zit.

Verslag door Charlotte van Kampen

Het symposium werd afgesloten met een optreden van **Schola Cantorum Karolus Magnus** uit Nijmegen. In hun **'Gezongen monument. Geweld tegen vrouwen herdacht'** sluiten zij aan bij de gregoriaanse gezangen uit de Agnes liturgie, waarbij ze de mythe van maagd-martelares aan de kaak stellen. Deze Agnes en vele andere vrouwen waren slachtoffers van seksueel geweld. De gregoriaanse zangen werden afgewisseld met teksten van geweld tegen vrouwen nu. Tot slot klinkt er de litanie: "Voor lichamelijke en geestelijke integriteit. Verhoor ons."

LITANIE

Ab omni oppressione, libera nos Domine	<i>Van alle onderdrukking, verlos ons, Heer</i>
A labore puerorum	<i>Van kinderarbeid</i>
A concussionem et paupertatem	<i>Van economische uitbuiting en armoede</i>
A commercio feminarum	<i>Van vrouwenhandel</i>
A calumniis	<i>Van valse beschuldigingen</i>
A iudiciis iniustis	<i>Van oneerlijke processen</i>
A spoliatione libertatis	<i>Van vrijheidsberoving</i>
Ab inclusione solitaria	<i>Van eenzame opsluiting</i>
A persecutione politica	<i>Van politieke vervolging</i>
Ab omni vi politica vel oeconomica	<i>Van alle vormen van politiek en economisch geweld</i>
A contumelia corporis	<i>Van lichamelijke mishandeling</i>
A poenis corporalibus	<i>Van lijstraffen</i>
Ab ultione honoris causa	<i>Van eerwraak</i>
A suppliciis et cruciatibus	<i>Van foltering en marteling</i>
Ab omni vi domestica	<i>Van alle huiselijk geweld</i>
A vexatione animae	<i>Van geestelijke mishandeling</i>
A discrimine et praeiudiciis	<i>Van discriminatie en vooroordelen</i>
Ab exclusione iniusta	<i>Van onrechtvaardige uitsluiting</i>
Ab omni vi corporali et spiritali	<i>Van alle lichamenlijk en geestelijk geweld</i>
Ab incestu	<i>Van incest</i>
A matrimonio coacta	<i>Van een gedwongen huwelijk</i>
A stupro et violatione	<i>Van verkrachting</i>
A vi coniugali	<i>Van echtelijk geweld</i>
Ab abusione sexuali	<i>Van seksuele uitbuiting</i>
Ab omni vi sexuali	<i>Van alle vormen van seksueel geweld</i>
Pro iure aequali,	<i>Voor gelijke rechten,</i>
<i>te rogamus audi nos</i>	<i>wij bidden U verhoor ons</i>
Pro tractatu iusto	<i>Voor rechtvaardige behandeling</i>
Pro reverentia et pietate	<i>Voor eerbied en respect</i>
Pro caritate et amore	<i>Voor zorg en liefde</i>
Pro adolescentia securam	<i>Voor een onbezorgde jeugd</i>
Pro eruditionis optima quaque facultate	<i>Voor goede opleidingsmogelijkheden</i>
Pro evolutione oeconomica	<i>Voor economische ontplooiing</i>
Pro contubernalis selectione libera	<i>Voor een vrije partnerkeuze</i>
Pro maternitate praestanti	<i>Voor een voortreffelijk moederschap</i>
Pro sinceritate corporali et spiritali	<i>Voor lichamenlijk en geestelijke integriteit</i>

Laatste Nieuws

- Dankzij de financiële steun voor een PR-project in 2010 konden wij een nieuwe VPSG-folder met informatie over ons werk maken. Ook is een bijpassende poster gemaakt. Heeft u er een goede bestemming voor? Laat het ons weten, we sturen ze graag aan u op.
- In 2011 zijn we begonnen met **twee** nieuwe projecten.
- **Project ‘Weet wat er speelt’** houdt de vinger aan de pols m.b.t. het laatste nieuws rond seksueel misbruik en godsdienst en verspreidt die informatie op allerlei wijze naar mensen die actief zijn in kerken.
- U kunt zich abonneren op de regelmatig verschijnende **e-mail Nieuwsbrief ‘Weet wat er speelt’** met nieuws, recensies, aanbod op het gebied van godsdienst en seksueel geweld. Aanmelden kan via j.deenik@vpsg.nl
- Met het **Project ‘Levenslessen – op zoek naar waarde in intimiteit, relaties en seksualiteit’** willen we ouders en kinderen/jongeren helpen om in de wirwar van boodschappen over relaties en seksualiteit een eigen spoor uit te zetten waarin waarde, wederkerigheid, zelfkennis en grenzen kernwoorden zijn.
Wilt u meer weten over dit project? Mail Maddy de Bruin uw vragen: m.debruin@vpsg.nl

---

Een greep uit de wensen en reacties op ons 25-jarig jubileum:

‘Ongelooflijk goed dat jullie er nog zijn, na al die jaren! Hoe zo, “onnodig” of “verzonnen” verhalen? Helaas dubbel triest, dat de verhalen niet verzonnen waren noch zijn. Dáárom zo goed, dat jullie er zijn.’

‘De berichten in de pers het afgelopen jaar hebben overduidelijk aangetoond dat jullie werk helaas nog lang niet af is. Dankzij jullie hebben veel vrouwen een luisterend oor gekregen en wellicht ook wat meer vertrouwen in de mensen.’

‘Ga zo door!!’

De mensen van de VPSG:

Bestuur:

Drs. Theo van Driel (voorzitter), Govert Jeronimus (penningmeester), Agaath van den Hogen, Dr. Niny van Oerle-van der Horst, Drs. Ernst Meijknecht
Boekhouder: Mar Blonk

~~~~~

Medewerkers:

Marthe Link, Drs. Jeannette Deenik-Moolhuizen, Maddy de Bruin-Meijer, Drs. Gezien van der Leest

~~~~~

Comité van aanbeveling:

Drs. Ineke Bakker, Prof. Dr. Riet Bons-Storm, Dr. Jurjen Beumer, Drs. Bram Grandia, Mgr. Gé Geukers, Prof. Dr. Catharina Halkes, Dr. Jan Hendriks, Donne Schmaal, Drs. Wies Stael-Merkx, Ds. Judith van der Werf

